

ПОГЛЯДИ НА СІМ'Ю ТА ВИХОВАННЯ В ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЯХ ДІВЧАТ 18–19 РОКІВ ТА ЇХНІХ МАТЕРІВ

VIEWS ON FAMILY AND UPBRINGING IN THE VALUE ORIENTATIONS OF 18–19-YEAR-OLD GIRLS AND THEIR MOTHERS

У статті подано результати емпіричного дослідження шлюбно-сімейних цінностей дівчат 18–19 років та їхніх матерів. В умовах сучасних соціокультурних трансформацій українське суспільство переживає помітні зміни світоглядних орієнтирів: пріоритети поступово зміщуються від традиційних цінностей сім'ї та батьківства до реалізації особистісних прагнень, самопізнання та індивідуального розвитку. Зростає тенденція переоцінювання значення шлюбно-сімейних стосунків, коли на перший план виходять кар'єрне зростання, особистісне самовдосконалення, свобода вибору та незалежність, а ідея обов'язкового батьківства іноді відходить на другий план.

Методологічну основу становили методика PARI «Сімейне життя очима матері» (адаптація Т.В. Нещерет), що дозволяє оцінювати ставлення до виховання дітей, сімейних ролей і подружніх стосунків, та авторська методика ранжування десяти життєвих цінностей – від щасливої родини та материнства до матеріального благополуччя і незалежності.

Дослідження проведено серед 79 студенток спеціальності «Психологія» НУ «Львівська політехніка» та 78 їхніх матерів віком 45–60 років. Результати показали, що молодші учасниці значно частіше демонструють конструктивні й підтримувальні установки щодо практик виховання, тоді як у матерів гармонійні та менш сприятливі підходи розподілені більш рівномірно. Сімейна роль зберігає високу цінність в обох групах. У матерів виявлено зв'язок між сприйняттям своєї сімейної ролі та виховною позицією, особливо у випадках надмірної зосередженості на дитині, що може свідчити як про гіперопіку, так і про підвищене почуття відповідальності. Міжпоколінні відмінності проявляються переважно у стилях виховання та способах взаємодії з дітьми, але не супроводжуються знеціненням сімейної ролі.

Ключові слова: шлюбно-сімейні цінності, життєві цінності, міжпоколінні відмінності, виховання дітей, сімейні ролі, молодь, матері.

The article presents the results of an empirical study of marital and family values among 18–19-year-old girls and their mothers. In the context of current socio-cultural transformations, Ukrainian society is undergoing significant changes in its worldview orientations: priorities are gradually shifting from traditional values of family and parenthood toward the realization of personal aspirations, self-discovery, and individual development. There is a growing tendency to reassess the importance of marital and family relationships, with career growth, personal self-improvement, freedom of choice, and independence moving to the forefront, while the idea of mandatory parenthood sometimes recedes into the background.

The methodological framework included the PARI method «Family Life Through the Eyes of the Mother» (adapted by T.V. Neshcheret), which assesses attitudes toward child-rearing, family roles, and marital relationships, as well as an author-developed method of ranking ten key life values – from a happy family and motherhood to material well-being and independence.

The study involved 79 full-time psychology students from Lviv Polytechnic National University and 78 of their mothers aged 45–60. The results showed that younger participants were significantly more likely to demonstrate constructive and supportive attitudes toward parenting practices, whereas among mothers, both harmonious and less favorable approaches were distributed more evenly. The family role remains of high value in both groups. Among mothers, a link was found between the perception of their family role and their parenting position, particularly in cases of excessive focus on the child, which may reflect either overprotection or an increased sense of responsibility. Intergenerational differences are manifested mainly in parenting styles and patterns of interaction with children but are not accompanied by a devaluation of the family role.

Key words: marital and family values, life values, intergenerational differences, child-rearing, family roles, youth, mothers.

УДК 316.64:316.36:37:17.022.1-055.2
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.76.40>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Логвінова Д.В.

к.психол.н., доцент кафедри теоретичної та практичної психології Національний університет «Львівська політехніка»

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена комплексом демографічних і соціокультурних викликів, з якими стикається Україна. Поряд із втратами населення, спричиненими воєнними діями, фіксується стійка тенденція до зниження народжуваності та зростання віку первинного батьківства. Зазначені процеси несуть ризик формування «демографічної ями» – різкого скорочення чисельності молодого покоління в перспективі кількох десятиліть.

Емпіричні дані свідчать, що сучасна молодь дедалі більше орієнтована на індивідуалістичні цінності, серед яких домінують прагнення до професійної реалізації, фінансової стабільності, емо-

ційного комфорту та особистісного самозадоволення. При цьому зниження значущості родинних цінностей і батьківства нерідко супроводжується заміщенням прагнення піклуватися та дарувати любов доглядом за домашніми тваринами, що, хоча й задовольняє особисту емоційну потребу, не створює перспектив для відтворення та розвитку суспільства.

Розуміння психологічних детермінант цього явища є важливим для розроблення стратегій підтримки сімейних цінностей та планування демографічної політики в умовах сучасних викликів.

Аналіз теоретичних концепцій. Проблема цінностей та їх трансформації в умовах сучасних

соціокультурних змін активно досліджується як в Україні, так і за кордоном. Українські науковці приділяють значну увагу вивченню зміщень ціннісних орієнтацій молоді в контексті соціальних трансформацій та впливу родинних моделей. Зокрема, О.Р. Ткачишина [3] зазначає, що в українському суспільстві під впливом глобалізаційних процесів відбувається поступовий перехід від колективістських цінностей до орієнтацій, які підкреслюють індивідуалізм і особистісний розвиток. У дослідженні Н. Прокопенко та Н. Тертичної [2] встановлено, що, хоча сім'я та шлюб зберігають високу нормативну цінність серед молоді, простежується суперечність між бажаністю сімейних функцій і реальною готовністю їх реалізовувати. Серед чинників, що зумовлюють такі розбіжності, автори називають кар'єрні орієнтири, індивідуалізацію та зміну очікувань до партнерства. А. Зінченко та Я. Русенкевич [1] у своєму дослідженні показують, що цінності «щасливе сімейне життя», «любов» і «здоров'я» займають верхні позиції в ієрархії молоді, але водночас саме такі цінності часто виявляються фрустрованими (висока бажаність за низької доступності). Це, на думку авторів, породжує внутрішні конфлікти та сприяє відтермінуванню сімейних рішень, що свідчить про розрив між декларативною значущістю сім'ї та реальними намірами й поведінкою.

На міжнародному рівні фундаментальним є внесок Ш. Шварца [6], який розробив універсальну теорію базових цінностей, що широко застосовується для порівняльних і кроскультурних досліджень. Його модель дозволяє ідентифікувати основні ціннісні типи, які визначають мотивацію і поведінку людей у різних культурних контекстах. Важливим також є внесок Р. Інглхарта, який у своїй теорії постматеріалістичних цінностей [4] описує тенденції зміщення суспільних пріоритетів від матеріальних (економічна безпека, сім'я) до нематеріальних – самореалізації, автономії та індивідуалізму. Подальший розвиток цих ідей представлено в спільній роботі Р. Інглхарта та К. Вельцеля [5], де проведено кроскультурний аналіз змін ціннісних орієнтацій у світі, що підтверджує загальну тенденцію переходу до більш індивідуалістичних цінностей, характерних для країн із високим рівнем розвитку. Важливим джерелом даних є також Всесвітнє опитування цінностей [7], яке надає репрезентативну інформацію про зміни в ціннісних орієнтаціях у багатьох країнах, включно з Україною. Ці дані підтверджують тенденції, описані як українськими, так і зарубіжними дослідниками щодо поступового послаблення традиційних колективістських цінностей і підвищення ролі індивідуалістичних орієнтацій.

Аналіз та інтерпретація емпіричних результатів. Метою дослідження є виявлення психологічних причин, які зумовлюють небажання молоді або відтермінування рішення щодо народження дітей. Ми припустили, що така позиція значною мірою пов'язана з особливостями сімейних цінностей, які

формуються у свідомості дітей під час їх дорослішання, зокрема під впливом моделі сімейних взаємин, що спостерігається в батьківській родині.

Для вивчення сімейних установок та ціннісних орієнтацій було використано дві методики: методика PARI (Parental Attitude Research Instrument) «Сімейне життя очима матері» Е.С. Шефера та Р.К. Белла (в адаптації Т.В. Нещерет), що дозволяє оцінити ставлення до виховання дитини, виконання сімейної ролі та подружніх стосунків, а також авторська методика ранжування життєвих цінностей, розроблена для цього дослідження. У межах останньої учасниці оцінювали суб'єктивну значущість десяти базових життєвих орієнтирів, як-от: «щаслива родина», «професійна кар'єра», «материнство», «незалежність», «кохання», «саморозвиток», «фізична краса», «враження від подорожей», «соціальне визнання», «матеріальне благополуччя». Респонденткам пропонувалося розташувати цінності за особистою важливістю, присвоївши перший ранг найбільш значущій, а десятий – найменш значущій.

Обидві методики були запропоновані двом вибіркам: дівчатам віком 18–19 років, студенткам спеціальності «Психологія» Національного університету «Львівська політехніка» та їхнім матерям. Такий підхід дав змогу здійснити порівняння уявлень про сімейне життя та виховні практики в різних поколіннях, а також виявити, як материнські оцінки різних аспектів сімейної ролі – зокрема, виховання дітей, розподіл побутових обов'язків, ступінь самореалізації жінки в родині – відбиваються в уявленнях їхніх доньок, сформованих під впливом цих моделей.

Ми очікували, що порівняння поглядів матерів і дочок дозволить установити певні типи сімейної передачі цінностей і установок, які можуть сприяти або, навпаки, гальмувати готовність молоді жінки брати на себе батьківську роль. Особливу увагу ми приділили аналізу того, як досвід спостереження за роллю матері в сім'ї впливає на ставлення дівчат до майбутнього материнства, розуміння сімейної відповідальності та уявлення про власну життєву траєкторію.

За допомогою методики PARI було отримано показники за 23 параметрами, що відображають уявлення дівчат та їхніх матерів про різні аспекти сімейного життя. Зокрема, оцінювалися установки щодо характеру взаємодії з дитиною (наприклад, вербалізація, розвиток активності, придушення волі, надмірна турбота), розподілу ролей у родині (незадоволення роллю господині, домінування матері, рівноправність або байдужість чоловіка), стилю виховання (суворість, самопожертва, прагнення контролювати або прискорити розвиток дитини), емоційного клімату в сім'ї (схильність до конфліктів, дратівливість, ухилення від контакту) та рівня автономії членів родини (залежність від сім'ї, несамотійність матері, виключення зовнішніх впливів). Такий багатовимірний підхід дав змогу глибше зрозуміти, як дівчата та їхні матері сприй-

мають сімейну роль і батьківську функцію; наблизитися до виявлення можливих причин у ставленні дівчат до ідеї народження дітей. Крім зазначених 23 шкал, було проаналізовано ще два узагальнені параметри – «ставлення до виховання дитини» та «ставлення до сімейної ролі».

Проаналізуємо найбільш і найменш виражені показники в обох вибірках за методикою PARI. У таблиці 1 представлено значущі результати порівняльного аналізу показників дівчат та їхніх матерів, що здійснювався за допомогою критерію t-Стюдента. Для економії обсягу публікації в таблиці наведено лише ті результати порівняльного аналізу показників за методикою PARI, що виявили статистично значущі відмінності.

Загалом показники дівчат та їхніх матерів знаходилися в межах середнього рівня, проте у вибірці матерів вони були значно вищими за шкалами «Надмірна турбота» ($t=2,101$; $p\leq 0,05$), «Залежність від сім'ї» ($t=6,478$; $p\leq 0,001$), «Придушення волі» ($t=2,952$; $p\leq 0,01$), «Виключення позасімейних впливів» ($t=4,265$; $p\leq 0,001$), «Надмірний авторитет батьків» ($t=4,392$; $p\leq 0,001$), придушення агресивності» ($t=2,023$; $p\leq 0,05$), «Придушення сексуальності» ($t=2,557$; $p\leq 0,01$), «Домінування матері» ($t=2,494$; $p\leq 0,01$), «Надмірне втручання у світ дитини» ($t=6,767$; $p\leq 0,001$). У дівчат вищими показники спостерігалися за шкалами «Надмірна суворість» ($t=5,985$; $p\leq 0,001$) і несаможиттєвості матері ($t=2,899$; $p\leq 0,01$).

Вищі показники матерів за переліченими шкалами свідчать про їхнє схильне до директивності бачення сімейної ролі, в якому поєднуються високий рівень контролю, опіки та обмеження автономії дітей. У сприйнятті матерів «хороша мати» має оберігати дитину навіть від незначних труднощів, уникати розчарувань і фізичних навантажень, забезпечуючи їй комфорт і захист від будь-яких зовнішніх викликів. Значущим є також уявлення про пріоритет сім'ї та домашнього господарства над іншими сферами життя жінки, що відображає орієнтацію на традиційну модель жіночої ролі.

У виховних установках простежується прагнення формувати в дитини безумовну повагу та довіру до батьків, придушувати прояви непокорі, агресивності та інтересу до сексуальної тематики, а також виключати впливи, що можуть поставити під сумнів авторитет дорослих. Матері схильні вважати, що контроль за думками, почуттями та поведінкою дитини є природною частиною материнства, а надмірне втручання в її внутрішній світ виправдане необхідністю «знати все» про життя дитини.

Така сукупність уявлень і виховних стратегій утворює образ традиційної, жорстко структурованої та орієнтованої на ієрархію моделі сімейної взаємодії, в якій матір виступає центральною фігурою управління та контролю, а дитина розглядається передусім як об'єкт опіки та виховного впливу, а не як автономний суб'єкт.

Вищі показники дівчат за шкалами «Надмірна суворість» та «Несаможиттєвості матері» відображають їхнє сприйняття материнства як емоційно й фізично виснажливого процесу, що супроводжується втому, роздратуванням та відчуттям перевантаження обов'язками, коли підтримання ніжності та спокою у взаємодії з дитиною є складним завданням. Зазначимо, що у дівчат у середній групі найвищі показники відзначилися за шкалами «Вербалізація» ($16,87\pm 1,85$), «Надмірна суворість» ($14,95\pm 2,68$), «Незадоволення роллю господині» ($14,92\pm 2,56$), «Партнерські стосунки» ($14,16\pm 1,98$), «Рівноправні стосунки» ($15,66\pm 1,99$) та «Несаможиттєвості матері» ($16,89\pm 1,89$). Це засвідчило наявність у них суперечливого ставлення до майбутнього батьківства та виконання традиційної сімейної ролі. З одного боку, високі показники за шкалами, що відображають демократичні цінності у вихованні – прагнення до відкритого діалогу з дитиною, партнерських та рівноправних стосунків у родині, підтримки самої дитини та її права на власну думку, вказують на орієнтацію молоді на сучасну, гуманістично орієнтовану модель сімейного виховання. З іншого боку, високі бали за шкалами, що відображають

Таблиця 1

Статистично значущі відмінності показників за методикою PARI

Шкали методики	Дівчата n=79	Матері n=78	t-Стюdent
2. Надмірна турбота	11,89±2,5	12,82±2,91	2,101*
3. Залежність від сім'ї	8,82±2,19	11,48±2,92	6,478***
4. Придушення волі	12,87±1,91	13,77±2,11	2,952**
9. Надмірна суворість	14,95±2,68	12,14±3,18	5,985***
10. Виключення позасімейних впливів	11,38±2,07	13,15±3,06	4,265***
11. Надмірний авторитет батьків	12,87±2,4	14,67±2,71	4,392***
12. Придушення агресивності	12,51±1,95	13,22±2,43	2,023*
13. Незадоволення роллю господині	14,92±2,56	13,23±2,89	3,889***
18. Придушення сексуальності	10,75±2,34	11,76±2,66	2,557**
19. Домінування матері	10,95±2,71	12,05±2,83	2,494**
20. Втручання у світ дитини	8,78±2,57	12,1±3,81	6,767***
23. Несаможиттєвості матері	16,89±1,89	15,96±2,1	2,899**

Примітка: * – $p\leq 0,05$; ** – $p\leq 0,01$; *** – $p\leq 0,001$.

емоційне навантаження, втому, незадоволення побутовою роллю та відчуття безпорадності жінки в період материнства, демонструють наявність уявлень про материнство як про складний, ресурсозатратний і подекуди обтяжливий процес. Подібне сприйняття ролі матері супроводжується сумнівами щодо особистої готовності до цієї ролі та побоюваннями втратити автономію, час для самореалізації й підтримку з боку партнера.

Отже, установки дівчат відображають глибоке внутрішнє напруження між орієнтацією на сучасні цінності партнерства та відкритості у вихованні й водночас – збереженням стійких уявлень про жіночу роль як емоційно перевантажену, ізолювану та недостатньо підтримувану. Саме ця суперечність може бути одним із ключових психологічних чинників, що лежать в основі тенденцій до відтермінування материнства або небажання молоді реалізовувати батьківську функцію в найближчому майбутньому.

Таким чином, міжпоколіннєві відмінності чітко окреслюють різні акценти в цінностях і стилях виховання. Матері уособлюють більш ієрархічну, контрольну та орієнтовану на збереження традицій модель сім'ї, в якій материнська роль пов'язана з високим рівнем відповідальності, постійного контролю за поведінкою й емоційним станом дитини та обмеженням зовнішніх впливів. Для них характерне бачення батьківства як важкої, але обов'язкової праці, що вимагає значних ресурсів і майже повної самовідданості.

Дівчата, навпаки, схильні орієнтуватися на моделі з більшою автономією, гнучкістю у виховних підходах та прийняттям індивідуальності дитини. Вони менш схильні до жорсткого контролю, виключення позасімейних впливів чи нав'язування авторитету, що відображає сучасніші уявлення про партнерські стосунки між батьками й дітьми. Водночас відтермінування питання народження дітей не зводиться лише до відмінностей у виховних установках. Для молодшого покоління материнство асоціюється з високим рівнем відповідальності та значними обмеженнями особистої свободи – саме таку модель вони спостерігали у власних сім'ях, і вона може видаватися їм емоційно й ресурсно виснажливою. Також сучасні соціокультурні умови пропонують жінкам ширший вибір життєвих стратегій, в яких самореалізація, освіта, кар'єра та особистісний розвиток часто передують створенню сім'ї. Таким чином, розрив у цінностях між поколіннями посилюється впливом зовнішніх факторів, що підштовхують молодь до

більш обережного й відтермінованого прийняття батьківської ролі.

Аналіз показників узагальнених параметрів «ставлення до сімейної ролі» і «ставлення до виховання дитини» не виявив відмінностей серед дівчат та їхніх матерів. Під час аналізу ми порівнювали відсоткову представленість гармонійних і негативних установок за цими параметрами у вибірках дівчат і матерів (табл. 2).

Зазначимо, що параметр «ставлення до виховання дитини» у методиці визначався трьома показниками – оптимальний емоційний контакт, надмірна емоційна дистанція та надмірна зосередженість на дитині. Гармонійним вважалося поєднання, коли рівень оптимального контакту був середнім або високим, а показники дистанції та зосередженості – середніми. Такий баланс виявлено у 65,82% дівчат ($n=52$), що свідчить про орієнтацію на здорову модель взаємодії з дитиною, побудовану на довірі, підтримці ініціативи та розвитку самостійності. У цій групі дитина сприймається як партнер у спілкуванні, що сприяє її впевненості та емоційній стабільності.

Водночас 34,18% учасниць ($n=27$) продемонстрували установки, пов'язані з гіперопікою або надмірною емоційною дистанцією. Їхні відповіді, ймовірно, відображають не стільки усвідомлене прийняття таких підходів, скільки вплив власного дитячого досвіду, засвоєного в батьківській родині.

За показником «ставлення до сімейної ролі» лише 15,19% ($n=12$) дівчат висловили негативне сприйняття цієї ролі. Це пов'язувалося з баченням сім'ї як обмеження особистісних інтересів, акцентом на побутових обов'язках, уявленням про материнство як самопожертву, досвідом сімейних конфліктів і відстороненістю чоловіка від виховання. Такі образи часто поєднувалися з образом матері як залежної та несамостійної фігури, що могло впливати на ставлення дорослих дівчат до перспектив власного батьківства/материнства.

Зауважимо, що показники ставлення дівчат до сімейної ролі виявили позитивний кореляційний зв'язок із показниками за шкалою «оптимальний контакт із дитиною» ($r=0,385$; $p<0,001$). Отже, чим позитивніше дівчата сприймають перспективу виконання сімейної ролі, зокрема ролей матері, дружини, господині, тим виразнішою є їх орієнтація на емоційно близькі, теплі, довірливі й підтримувальні стосунки з дитиною. Такий зв'язок можна розглядати як прояв сформованої ціннісної орієнтації на сім'ю, усвідомлення її значущості та власної відповідальності за атмосферу сімейних сто-

Таблиця 2

Порівняння установок щодо сімейних цінностей у дівчат та їхніх матерів

Установки до сімейних цінностей	Ставлення до виховання дитини			Ставлення до сімейної ролі		
	Дівчата $n=79$	Мами $n=78$	j	Дівчата $n=79$	Мами $n=78$	j
Гармонійні установки	65,82%	53,85%	1,52'	84,81%	87,18%	0,43
Негативні установки	34,18%	46,15%	1,54	15,19%	12,82%	0,43

Примітка: ' – $p<0,1$

сунків. Він також свідчить про емоційну готовність до виконання функції батьківства, яка не обмежується формальними обов'язками, а включає підтримку розвитку особистості дитини, визнання її індивідуальності, створення умов для самовираження та самостійності.

Щодо узагальнених параметрів «Ставлення до виховання дитини» та «Ставлення до сімейної ролі» у вибірці матерів було встановлено, що матері у 53,85% випадків ($n=42$) продемонстрували гармонійні установки щодо виховання дитини, а це передбачає баланс між емоційною близькістю та збереженням автономії дитини. Решта 46,15% ($n=36$) характеризувалися орієнтацією на моделі гіперопіки або емоційного відсторонення, що свідчить про більш поляризовані підходи до взаємодії з дітьми.

Порівняльний аналіз частки гармонійних і негативних установок у вибірках дівчат та їхніх матерів показав наявність статистично значущих відмінностей за критерієм Фішера ($\phi=1,52$; $p\leq 0,1$): дівчата частіше, ніж матері, демонстрували конструктивні, оптимістичні установки щодо виховання, тоді як у матерів ці два типи установок зустрічалися майже з однаковою частотою (див. табл. 2). Натомість за параметром «Ставлення до сімейної ролі» відмінностей між групами не виявлено ($\phi=0,43$): як у матерів, так і в дівчат переважали гармонійні установки – 87,18% і 84,81% відповідно (див. табл. 2). Це може свідчити про загальну цінність родинної ролі в обох поколіннях, попри відмінності в уявленнях щодо процесу виховання.

Кореляційний аналіз показників матерів виявив позитивні зв'язки між ставленням до сімейної ролі та всіма досліджуваними параметрами ставлення до виховання дитини: оптимальним емоційним контактом ($r=0,369$; $p\leq 0,01$), емоційною дистанцією ($r=0,285$; $p\leq 0,05$) та надмірною зосередженістю на дитині ($r=0,595$; $p\leq 0,001$). Критерій Z-Фішера засвідчив, що зв'язок між ставленням до сімейної ролі та орієнтацією на надмірне зосередження на дитині в матерів є значно сильнішим, ніж в їхніх дочок ($Z=3,43$; $p\leq 0,001$) (табл. 3).

Отже, матері, які надають великого значення своїй сімейній ролі, схильні частіше вибирати виховну стратегію, що передбачає гіперопіку та постійний контроль над дитиною. Така орієнтація включає переконання, що «хороша мати повинна оберігати дитину навіть від дрібних труднощів і образ», «мати має робити все, щоб знати, про що думають діти» й таке інше. Вона також може передбачати обмеження обговорення певних тем

у присутності дитини («не говорити про питання статі»), запобігання ситуаціям, де дитина могла би фізично чи емоційно постраждати («вчити уникати бійок за будь-яких обставин»), і формування слухняності шляхом створення образу авторитету дорослих («деяких дітей потрібно навчити боятися дорослих»). Такі установки можуть бути проявом прагнення матері реалізувати своє бачення ідеальної батьківської ролі через тотальний захист та контроль, що, з одного боку, може забезпечувати безпеку та стабільність, а з іншого – обмежувати розвиток самостійності й автономності дитини.

Таким чином, за результатами методики PAIR зазначаємо, що дівчата значно частіше, ніж їхні матері, орієнтовані на конструктивні та оптимістичні установки щодо виховання дітей, тоді як у матерів гармонійні та менш сприятливі підходи розподілені приблизно порівну. Це свідчить про зміщення акцентів у молодшого покоління в бік більш гнучких і підтримувальних моделей взаємодії з дитиною. Водночас ставлення до сімейної ролі в обох групах залишається переважно позитивним і ціннісно значущим, що вказує на збереження високої ролі сім'ї незалежно від поколіннєвих відмінностей у поглядах на виховання. Для матерів виявлено тісний зв'язок між сприйняттям своєї сімейної ролі та особливостями ставлення до виховання, особливо у випадках надмірної зосередженості на дитині, що відображає як гіперопіку, так і підвищене почуття відповідальності, яке пронизує їхнє бачення сімейних обов'язків. Отже, міжпоколіннєві відмінності стосуються передусім стилю взаємодії з дитиною, але не знецінюють самої сімейної ролі.

Надалі ми звернулися до аналізу результатів ранжування десяти цінностей в обох групах, що дало змогу глибше зрозуміти, які саме відмінності в ціннісних пріоритетах можуть впливати на установки щодо виховання та сімейної ролі. Спочатку було визначено ступінь подібності в ранжуванні цінностей дівчатами та їхніми матерями на підставі коефіцієнта кореляції Спірмена, який становив $r=0,503$, що наближається до статистично значущого рівня $p\leq 0,1$, і засвідчив помірний рівень узгодженості в розподілі цінностей між двома групами. Це означає, що певні пріоритети збігаються, проте помітна і частка розбіжностей, які можуть бути пов'язані з віковими особливостями, життєвим досвідом та різними соціальними ролями.

Подальший детальний аналіз за кожною цінністю окремо надав змогу виявити, в яких саме сферах відмінності є найбільш вираженими, а в яких

Таблиця 3

	Оптимальний контакт із дитиною			Надмірна дистанція з дитиною			Надмірне зосередження на дитині		
	дівч. $n=79$	мами $n=78$	Z	дівч. $n=79$	мами $n=78$	Z	дівч. $n=79$	мами $n=78$	Z
Ставлення до сімейної ролі	0,385	0,369	0,145	0,152	0,285	0,92	0,136	0,595	3,43 ***

Примітка: *** – $p\leq 0,001$.

спостерігається високий рівень ціннісної єдності. Результати порівняльного аналізу за допомогою критерію U-Mann-Whitney представлено в таблиці 4.

За низкою позицій виявлено статистично значущі відмінності, при цьому нижчий середній ранг вказує на більшу пріоритетність цінності для певної групи.

Для дівчат вищу пріоритетність мали такі цінності, як «Незалежність» (Mean Rank = 73,09 проти 84,99; $p \leq 0,1$), «Саморозвиток» (65,97 проти 92,19; $p \leq 0,001$), «Враження від подорожей» (64,86 проти 93,32; $p \leq 0,001$) і «Соціальне визнання» (68,67 проти 89,46; $p \leq 0,01$). Ці результати свідчать про спрямованість дівчат на індивідуальні досягнення, самореалізацію та соціальну активність. Натомість для матерів найбільш пріоритетними виявилися традиційні цінності, зокрема «Щаслива родина» (Mean Rank = 61,37 проти 96,41 у дівчат; $p \leq 0,001$) і «Материнство» (55,40 проти 102,30; $p \leq 0,001$). Це відображає більшу орієнтацію жінок старшого покоління на сімейно-рольові та турботливі функції.

Таким чином, результати дослідження демонструють міжгенераційні відмінності в системі цінностей: молодше покоління виявляє більшу орієнтацію на особистісне зростання та соціальну реалізацію, тоді як старше – на родину та материнство.

З метою глибшого розуміння системи ціннісних орієнтацій та виявлення структурної організації цінностей у дівчат та їхніх матерів було проведено кластерний аналіз. Такий підхід дозволив не лише дослідити індивідуальні пріоритети, а й установити, які саме цінності утворюють смислові об'єднання.

Ціннісні орієнтації матерів та установки щодо виховання утворили дві великі, відносно автономні групи. Перший блок був пов'язаний із глибинними психологічними настановами та стилями взаємодії в сім'ї, другий – із задекларованими життєвими пріоритетами, отриманими через пряме ранжу-

вання. Така структура може свідчити про певний розрив між реальними батьківськими практиками та декларованими цінностями, що важливо враховувати в інтерпретації результатів і за переходу до порівняння з даними дівчат.

У дівчат спостерігалася інша картина: цінності з ранжування та установки, отримані за PARI, були інтегровані в спільні кластери. Однак важливо врахувати, що методика PARI призначена для оцінювання власних виховних установок матерів, а в цьому дослідженні застосовувалася до дівчат лише для виявлення їх ставлення до виховних тверджень, без прямого завдання оцінювати власних матерів. Тому отримані результати радше відображають уявлення респонденток про бажані виховні орієнтації та образ майбутнього материнства, а не фактичний досвід виховання, і демонструють, як дівчата вплітають образ майбутнього материнства у свої особисті життєві плани. Інтегрований характер кластерів у дівчат не слід інтерпретувати як ознаку фактичного поєднання кар'єри та батьківства. Життєві спостереження свідчать, що сучасні дівчата, на відміну від своїх матерів, схильні відкладати народження дітей до досягнення певного рівня матеріальної та професійної стабільності. Оскільки виховання дитини для дівчат концептуально пов'язане з потребою в самореалізації та особистій свободі, вони можуть розглядати народження дитини як проєкт, який слід узгодити з іншими важливими життєвими цілями, що потребує часу. Таким чином, інтеграція цінностей у структурі кластерів не обов'язково відображає готовність поєднувати ці сфери на практиці, а скоріше демонструє їх концептуальну взаємопов'язаність у системі уявлень.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом впливу сімейних цінностей сучасної молоді на їх життєстійкість, адаптивні стратегії, мотиваційну сферу, вибір професії, готовність до батьківства, пріоритети саморозвитку, а також з розширенням вибірки та інструментарію.

Таблиця 4

Середні ранги цінностей у групах дівчат та їхніх матерів

Цінності	Дівчата Mean Rank	Матері Mean Rank	U-Mann-Whitney	Asymp.Sig. (2 tailed)
Щаслива родина	96,41	61,37	1706,000	,000
Професійна кар'єра	75,72	82,32	2822,000	,360
Материнство	102,30	55,40	1240,500	,000
Незалежність	73,09	84,99	2614,000	,099
Кохання, емоційна близькість	72,53	85,56	2569,500	,070
Саморозвиток	65,97	92,19	2052,000	,000
Матеріальне благополуччя	74,06	84,00	2691,000	,166
Фізична краса, здоров'я	74,22	83,85	2703,000	,179
Враження від подорожей	64,86	93,32	1964,000	,000
Соціальне визнання	68,67	89,46	2265,000	,003

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зінченко А., Русенкевич Я. Ціннісні орієнтації української молоді в структурі психологічних стратегій життєдіяльності: аналіз статевих відмінностей. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2024. Вип. 23 (68). DOI: 10.31392/UDU-nc.series12.2024.23(68).03.
2. Прокопенко Н., Тертична Н. Погляди на шлюб та сім'ю в системі ціннісних орієнтацій сучасної молоді. *Молодий вчений*. 2022. № 8 (108). С. 26–29. DOI: 10.32839/2304-5809/2022-8-108-7.
3. Ткачишина О.Р. Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах суспільних трансформацій. *Формування національної ідентичності українця через цінності Української Хартії вільної людини* : наук., метод., інформ. зб. (м. Тернопіль, 20–21 жовт. 2022 р.) / редкол. : О.М. Петровський та ін. Тернопіль : ТОКІППО, 2022. С. 429–433. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28015/1/Stepanjuk_3.pdf
4. Inglehart R. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press, 1997. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=D9PgDwAAQBAJ>
5. Inglehart R., Welzel C. *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 320 p. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790881>
6. Schwartz S. H. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. URL: [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
7. World Values Survey Association. *World Values Survey Wave 7 (2017–2020) Dataset*. 2023. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org>

Стаття надійшла в редакцію: 14.08.2025

Стаття прийнята: 27.08.2025

Опубліковано: 23.10.2025